

חבל נחלתו

ח. בהצעה המקורית נכלל שיתנו את המעשר במעמ"ל לגבאי צדקה והוא יחזיר. ונסתפקתי האם בסמכות גבאי לבצע פעולה כזאת. ונראה פשוט שאם היינו דנים אך מדיני זכיה אין זכיה במעמ"ל נקראת זכיה, וממילא אין הזוכה יכול לזכות לחברו בדרך זו. לדוגמא: כהן הזוכה לאחר בתרומה גדולה ע"מ להחזיר ומחזירה לאחר

שזכה, כדי שהנותן יצא ידי מצות נתינה. נראה פשוט שאין זה נחשב לזכות שהרי לא הכניס לרשותו כלום ולתתם לכהן אחר אינו יכול, וע"כ אין בכך נתינה. אולם גבאי נחשב ממש כיד עניים, וע"כ השאלה האם ביד גבאי אף להחזיר, ולגרום שביד עניים לא ישאר כלום וצ"ע.

סימן נ

לחם מחטה נבוטה

שאלה

מה דין 'לחם' זה לדיני ברכות ודיני חלה?

א. ברכה לפניהם ואחריהם

כתב הרמב"ם (הל' ברכות פ"ג ה"א): "חמשה מינין הן החיטין והשעורין והכוסמין ושכולת שועל ושיפון, הכוסמין ממין החיטין ושכולת שועל ושיפון ממין השעורים, וחמשה מינין האלו כשהן שבליים נקראים **תבואה** בכל מקום, ואחר שדשין וזורין אותן נקראין **דגן**, וכשטוחנין אותן **ולשין את קמחן ואופין אותן נקראין פת**, והפת הנעשה מאחד מהן

נמכר בימינו בחנויות, לחם עשוי חטה נבוטה. צורת עשיית הלחם כך היא: לוקחים גרגרי חטה שלמים ומרטיבים אותם, לאחר מספר שעות מתחיל תהליך נביטה בתוך החטים. ואז כותשים ומרסקים אותם (לא טוחנים כיון שהחטים לחות), מרטיבים מעט את העיסה ואופים אותה. התוצר הוא גוש אשר בו קמח עבה וחלקי חטים גדולים וקטנים, כאשר הקליפה החיצונית של הגוש, קשה, ואילו התוך רך ועיסתי.

כ"ו ב' נאמר במפורש: הכהנים והלוויים והעניים המסייעים בבית הרועים ובבית הגרנות אין נותנין להם תרומה ומעשר... ועליהן הכתוב אומר: "שחתם ברית הלווי". ואע"פ שהפסוק עוסק בלוי י"ל שלמדו מכאן שכל מי שהתורה זיכתה לו מתנה צריך למנוע השחתה ולא לסייע בהשגתה. ועוד נראה שיש לחלק בין כהן ולוי לעני. לכהן ולוי ראויות המתנות בגלל מעלתם. אמנם התורה מנמקת את המתנות חלף עבודתם ובגלל שאין להם חלק ונחלה, אך גם כהן ולוי עשירים זכאים למתנות, בגלל קדושתם. לא כן העני, כל זכותו במעשר היא רק בגלל עוניו. וכשאינו עני בטלה זכותו למעשר. כלומר שהמעשר ניתן לו לצורך סיפוקו ולכן א"א לצאת י"ח מעשר עני במתנה ע"מ להחזיר. ועל דרך מה שכתב הרמב"ם בקידושין שאינה מקודשת במעמ"ל בגלל שלא נהנית, כך י"ל גם בעני הוא צריך להנות בפועל, משא"כ כהן ולוי שקיבלו את המתנות בדרך מעמ"ל, אמנם לא קבלו בפועל, אך מצד הדין הם נחשבים כמי שקבלו.

חבל נחלתו

היא הנקראת פת בכל מקום בלא לז"ל. למדנו מדבריו שפת היא אוכל שמתקיימים בו התנאים הבאים: מחמשת מיני דגן, שעבר דישה (להפרדת קליפת מקש מהגרעין), וזריה שהיא הרחקת הקליפה מן התערובת, והשארית הדגן בלבד. ואח"כ טוחנים לשים ואופים את הדגן וזהו הקרוי פת או לחם. וכן נראה ממלאכות שבת של סידורא דפת שפת עוברת את כל התהליכים הללו.

ע"כ נראה שלפחות לגבי ברכות, אי אפשר לקרוא לעיסה הנוצרת לאחר הריסוק והכתישה – קמח. מפני שקמח נוצר מחיטה יבשה לאחר שהסירו מהגרעין את קליפתו (=מורסן), ואת הגרעין עצמו טחנו עד דק. ונוצר מעין אבק הקרוי קמח. קמח זה מרטיבים לשים ואופים. במקרה הנוכחי לא ניתן לטחון את הגרעינים אלא רק לקצוץ לחתיכות קטנות כשבתוך העיסה מעורבות אף הקליפות, ואותה לשים והופכים ל'לחם'. וע"כ אין לתוצר האפוי דין לחם.

ועפ"ז לגבי הברכות זו ההלכה. פסק הטור (או"ח סי' ר"ח): "...וה' מיני דגן שהן חטים ושעורין וכוסמין ושבלת שועל ושיפון שהן גם כן חשובין שנשתבחה בהן ארץ ישראל... ואם עשה מהם פת מברך עליהם המוציא. הלכך אפילו לא עשה מהן פת אלא תבשיל כגון מעשה קדרה ודייסא ואפי' עירב בהם דבש ושאר מינין מברך עליהן במ"מ ולבסוף ברכה אחת מעין ג' דאמר שמואל כל שיש בו מחמשת המינין מברך עליו במ"מ... אבל אם אכל אותם בעין ל"ש חיין ל"ש מבושלים אינן חשובין לקבוע להן ברכה ומברך לפניהם בפה"א: ובברכה אחרונה כתב

בה"ג בורא נפשות רבות וכ"כ הרמב"ם ז"ל, והתוספות מסתפקין בה אם היא בורא נפשות או מעין ג', ע"כ כתבו שיש לזוהר שלא לאכול חטין חיין או שלוקין בעינייהו אלא בתוך הסעודה. שאם אדם מסופק בברכה ראשונה יברך מספק שהכל דעל הכל שאמר שהכל נהיה בדברו יצא, אבל ברכה אחרונה אין לומר אלא כפי שנתקנה". בעיסה שלפנינו אין גרגרים שלמים אלא חלקם חתוכים וחלקם כתושים יותר דק, וע"כ דינם כמעשה קדירה.

וכתב הבית יוסף (או"ח סימן ר"ח ס"ק ב'): "ומה שכתב הילכך אפילו לא עשה מהם פת אלא תבשיל כגון מעשה קדרה ודייסא ואפילו עירב בהם דבש ושאר מינים מברך עליהם בורא מיני מזונות ולבסוף ברכה אחת מעין שלש. גם זה שם בראש הפרק (ל"ו ע"ב) חביץ קדרה וכן דייסא רב יהודה אמר שהכל נהיה בדברו רב כהנא אמר בורא מיני מזונות. בדייסא גרידא כולי עלמא לא פליגי דבורא מיני מזונות, כי פליגי בדייסא כעין חביץ קדרה רב יהודה אמר שהכל – דובשא עיקר, רב כהנא אמר בורא מיני מזונות, סבר סמידא עיקר. אמר רב יוסף כותיה דרב כהנא מסתברא דרב ושמואל דאמרי תרווייהו כל שיש בו מחמשת המינין מברך עליו בורא מיני מזונות. ופירש רש"י חביץ קדרה. מין מאכל קפוי כמו חלב שחבצוהו בקיבה כך עושים מאכל קפוי בקדרה ולקמן מפרש לה קמחא ודובשא ומשחא: דייסא של חטים כתושות במכתשת: דייסא כעין חביץ קדרה. לקמן מפרש לה חיטי דמתברי באסיתא ויהי בהו דובשא ועביד להו בקדרה".

וכן פסק בשו"ע (או"ח סי' ר"ח ס"ב):

חבל נחלתו

חייבת בחלה, ומערבין בה, ומשתתפין בה, ומברכין עליה, ומזמנין עליה, ונעשית ביום טוב, ויוצא בה אדם ידי חובתו בפסח. אם אין הרועים אוכלין ממנה אינה חייבת בחלה, ואין מערבין בה, ואין משתתפין בה, ואין מברכין עליה, ואין מזמנין עליה, ואינה נעשית ביום טוב, ואין אדם יוצא בה ידי חובתו בפסח. בין כך ובין כך מטמאה טומאת אוכלין¹. וכן בספרי זוטא (פיסקא ט"ו כ"א).

ופרשו בירושלמי: "אי זהו עיסת כלבים ר"ש בן לקיש אמר כל שעירב בה מורסן, מתניתא אמר בזמן שהרועין אוכלין ממנה פעמים שאין הרועים אוכלים ממנה". (וי"ח בפירושה עיי"ש בירושלמי). ועפ"י פירוש זה פרש הרמב"ם: "היא שנילושה בסובה ובמורסנה² וכיוצא ודעתו עליה להאכילה לכלבים". אף לגבי לחם חיטה נבוטה סובה ומורסנה בתוכו⁴.

אולם בניגוד לעיסת כלבים אשר בה: קמח, סובין ומורסן – בעיסת חיטה נבוטה אין קמח רגיל אלא רסק של תכני הגרגרים לח. והשאלה העומדת היא האם יחשב רסק זה לקמח רטוב לעניין חלה או שיחשב לגרעינים לחים שגרסום וערבום אבל לכלל קמח לא הגיעו. והראיה שאין לדמות זאת

"חמשת מיני דגן ששלקן¹ או כתשן ועשה מהם תבשיל, כגון מעשה קדירה הריפות וגרש כרמל ודייסא², אפילו עירב עמהם דבש הרבה יותר מהם או מיניס אחרים הרבה יותר מהם, מברך עליו בורא מיני מזונות ולבסוף על המחיה; אבל אם לא נתן הדגן בתבשיל אלא לדבקו ולהקפותו, בטל בתבשיל". ובסעיף ד': "אכל דגן חי או עשוי קליות או שלוק והגרעינין שלמים, אינו מברך אלא בורא פרי האדמה ולאחריו בורא נפשות. והתוספות נסתפקו אם יברך לאחריו ברכה מעין שלש, ולכך כתבו שנוון שלא לאכלו אלא בתוך הסעודה ויפטרנו ברכת המזון". ולפנינו החטים אינן שלמות והעיסה נאפית. וע"כ נראה שדינה לברך עליה לפני במ"מ ולאחריה על המחיה. ואף אם קבע סעודתו על פת זו אלו ברכתיה. וכ"נ משו"ת גינת ורדים (כלל א' סי' כ"ד).

ב. גדר עיסת חיטה נבוטה לענין הפרשת חלה

מכל התערובות המוזכרות לגבי חלה נראה לדמות קמח חיטה נבוטה לעיסת כלבים. במשנה במסכת חלה (פ"א מ"ח) נאמר: "עיסת הכלבים בזמן שהרועים אוכלין ממנה

1. משנה ברורה (סימן ר"ח ס"ק ג'): "ששלקן – צ"ל שחלקן והיינו אחד לשנים או ליותר והוא מה שקורין גרויפ"ן, דאלו אם הם שלמים אף שבישולן מבואר בס"ד דמברך בפה"א. אכן אם נתמעכו ע"י הבישול אף שמתחלה נתנן בקדרה שלמים לגמרי דהיינו כשהם בקליפתן מ"מ מברך במ"מ כיון שנתמעכו יפה".
2. משנה ברורה (סי' ר"ח ס"ק ו'): "ודייסא – מקרי כשנתמעך ונתדבק יפה. ומה שכתבו האחרונים שלא לאכול הני שעורים או חטים גנצ"י גערשטי"ן או גרי"ץ שלמים אלא בתוך הסעודה כמ"ש ס"ד היינו כשלא נדבקו ע"י הבישול, אבל אם נדבקו ע"י הבישול מברך במ"מ".
3. משנה ברורה (או"ח סי' תנ"ד ס"ק ב'): "סובין היינו קליפה הנושרת מן החטה בשעת כתישה, ומורסן היינו קליפה דקה הנשארת בנפה אחר יציאת הקמח ויש מפרשים בהיפך".
4. וע"כ לחם שסובין ומורסן בתוכו ועשוי מקמח חייב בחלה וכל דיניו כלחם.

חבל נחלתו

ומצאתי ברבינו ירוחם (נתיב ט"ז חלק ה') שכתב: "על קמח שלחטים חלקו רבי יהודה אומר ב"פ האדמה ורב נחמן אמר שהכל נ"ב, ור"ף פסק כרב נחמן שאין רגילים בני אדם לאכל קמח, ויש פוסקים כרבי יהודה, ויש מ"פ דמיירי בקמח שלא נטחן כל כך ויש בו עדיין טעם חטה אבל בקמח הנטחן דק שעושים ממנו פת כ"ע מודו דאין ראוי לברך עליו ב"פ האדמה, ולא דמי לכוסס חטה ואורז, ואלו ראויין לאכילה, ואלו אין ראויין ובודאי מברך שהכל נ"ב".

וקורא רבינו ירוחם גם לקמח שלא נטחן דק בשם קמח. וע"כ נראה שאף כאן רסק חטים שחלקו הוא כקמח רטוב וחלקו סובין ומורסן אע"פ שלא מצאנו במפורש שנקרא קמח – יחשב לפחות לחומר לקמח.

מסקנה

נראה שתהליך העשייה כאן מדלג על שלב של עשית לחם מקמח קלי, כשאינן מיבשים וטוחנים לקמח אלא מרטיבים ואופים כשהוא רטוב וכל רטיבותו בתוכו, ומכניסים את הסובין והמורסן בתוך העיסה.

וע"כ, להלכה ולא למעשה, נראה לענ"ד שכיון שעיסה זו מורכבת מקמח רטוב, סובין ומורסן, אע"פ שאינו קמח כמובנו הרגיל שהוא דק כאבק, בכ"ז היו רגילים להכין קמח דומה בטבעו (קלי) מחטים שלא נתבשלו, וכיון שאף טחינה עבה נקראת קמח לפנינו קמחא דאבישונא בגירסא טבעונית-מודרנית, וע"כ יש להפריש מהעיסה קודם אפייתה הפרשת חלה ללא ברכה.

לעיסת כלבים, שהרי עיסת כלבים יוצאים בה, בתנאים מסוימים, ידי חובה בפסח. ואילו לחם חיטה נבוטה הוא חמץ גמור. כאמור באו"ח סימן תס"ז שחיטים מבוקעות ודאי החמיצו (ומח' ראשונים התם אם צריך ביקוע כשעורים או שחיטים כיון שיש בהן סדק מחמיצות יותר מהר עי' בשו"ע שם סעיפים ה' ו'). וכן בב"י (שם אות ב') כתב משם הגה"מ שדוקא בלתיטה, שהיא הרטבה מועטה להקל את הסרת הקליפה, בודקים אם נתבקעו, אבל אם שרו אותם אפילו לא נתבקעו אסורות. וכן מתבאר מסימן תס"ה שאין לשרות מורסן במים משום שמחמיץ. מתבאר שצד אחד בעיסת חיטה נבוטה דומה לעיסת הכלבים מכך שסובה ומורסנה בתוכה, אבל על הצד שמשתמשים בחיטה לאחר שהרטיבוה הרבה ותהליכי החימוץ התחילו אין דומה לעיסת הכלבים. ודומה עיסה זו לחיטה שלתתה והחמיצה או שראוה ברוב מים עד שהחמיצה, ואח"כ ללא ייבוש טחונה.

ודמיון לזה יש בקמחא דאבישונא (פסחים ל"ט ע"ב), רש"י: "שנתייבשה וניקלית בתנור כשהיא לחה עושין אותה קלי בתנור והרי היא כאפורה". וכן בשבת (קנ"ה ע"ב ד"ה קלי) "קמח של תבואה שנתייבשה כשהן קליות בתנור, ואותו קמח לעולם מתוק, והוא קמחא דאבישונא, ועושין ממנו שתיתא משמן ומים ומלח שמערבין בו". ובר"ף (פסחים י"ב ע"א) "פירוש קימחא דאבישונא שתיתא דשבולי רטיבתא".

והעיסה של תבואה נבוטה דומה לקלי בכך שהיא רכה ומתוקה, אמנם אין מיבשים אותה בתנור קודם בלילה אלא להיפך מרטיבים אותה ואח"כ כותשים ואופים.

חבל נחלתו

נפוחה מחמת עצמה. או שישערו לפי העיסה כמה כמות קמח היתה גורמת לעיסה זו ולפי זה יפרישו ללא ברכה. וכיון שההפרשה היא בשיעור קטן וללא ברכה, אין בכך נזק למפריש.

והשיעור של חמישה רבעים קמח ממנו יפרישו, נלענ"ד שצריך להחשב לפי התבואה (כפי שסברו הרשב"א [ח"א סי' תס"ה] והרא"ש [כלל ב' סי' י"ד] ולא בקמח מפני שאין כאן קמח יבש אלא עיסה. והיא

סימן נא

הסל מצרפן

אף ר"ע שחולק במ"ו ואומר: "הכל הולך אחר הקרימה בתנור", אף הוא טוען זאת לגבי גר בלבד (כמבואר בירושלמי).

ג. אמנם בספרי [שלה ק"י]: "איזוהי גמר מלאכתה קרימתה בתנור דברי ר' עקיבא, ר' יוחנן בן נורי אומר עד שיתגלגל בחיטים ומטמטטם בשעורים". משמע שלפי ר"ע זהו גמר מלאכה. ונפסק (עפ"י פ"ג מ"א) שגלגול מחייב ולא קרימה. אבל לא נזכר ר' אליעזר כחולק נוסף באותה מחלוקת, וע"כ נראה שאין צירוף סל שייד לענין גמר מלאכה, לא כשלב בפני עצמו ולא כמחיל חיוב אם הגלגול לא חייב.

אף דיוק המשנה: "אף הרודה ונותן לסל" מלמד שמדובר על פעולה שבאה ברצף אחד עם הגלגול והאפיה וכהמשך לה.

אף מקומה של המשנה בפ"ב העוסק בעיסה חייבת או פטורה, ולא בפ"ג העוסק בגמר מלאכה בחלה והשלכותיו מלמד שאין המדובר בפעולה שהיא גמר מלאכה.

ד. נראה ע"כ שצירוף הסל לדעת ר"א הוא השלמת הגלגול, ואין רואים את חוסר הכמות המינימלית כמצב פטור מוחלט, אלא כמותנה וחזי לאיצטרופי. וילמד הדבר מהסובר שתנור מצרף (ר' יהושע), ומשיטת הסמ"ג והרא"ש שמצריכים בצירוף סל גם נגיעת הלחמים זב"ז. והטעם שהתנור

א. במסכת חלה [פ"ב מ"ד]: "העושה עיסתו קבים ונגעו זה בזה פטורים מן החלה עד שישוכו. ר' אליעזר אומר אף הרודה ונותן לסל הסל מצרפן לחלה". יש בהלכה זו להחמיר – שמה שהיה פטור מחמת שיעורו לפני שצורף בסל מתחייב בחלה. ויש בהלכה זו להקל – אם יש בסל כמה שיעורים שנתחייבו ולא הופרשו יכול להפריש מזה על זה (ועולה שאלת המוקף).

בירור זה יעסוק בצד להחמיר.

ב. ניתן להסביר שלפי ר"א אף אם בשעת גלגול היתה העיסה פטורה יש לה שעת חיוב נוספת בפני עצמה – הנחה בסל או בכלי. ולפי"ז הסל או הכלי הוא מצב מחייב בפני עצמו, ואף שקודם היה פטור כשנצטרף בסל נתחייב.

תפיסה זו קשה מכמה בחינות:

לא מצאנו, פרט למקרה של לישת קבים, שהשתמשו במונח: "הסל מצרפן". לדוגמא ממ"ג [פ"ג]: "הקדישתה עד שלא גלגלה וגלגלה הגזבר ואז"כ פדאתה פטורה שבשענת חיובה היתה פטורה... עולה ששעת גלגול והיא בלבד השעה המחייבת. וכן ממ"ו: "גר שנתגייר והיתה לו עיסה נעשית עד שלא נתגייר פטור"..." ג"כ עולה ששעת גלגול היא המחייבת. ולא מצאנו מי שמזכיר צירוף סל בכך.